

УДК 746.1(477.51)

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.03.563>

ТРАДИЦІЙНЕ ТКАЦТВО ЖИТЕЛІВ ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ ЧАСТИНИ ЧЕРНІГІВЩИНИ

Наталія ТЕЛЕГЕЙ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4558-9045>

наукова співробітниця,

Державний науковий центр захисту культурної спадщини
від техногенних катастроф, відділ етнології,
проспект Перемоги, 56, 03057, Київ, Україна,
e-mail: natalija.veselyna@gmail.com

Nataliia TELEHEY

ORCID 0000-0002-4558-9045

State Scientific Center for Protection
of Cultural Heritage

from Man-Made Disasters,

Researcher of the Department of Ethnology,

Victory Avenue, 56, Kyiv, 03057

e-mail: natalija.veselyna@gmail.com

TRADITIONAL WEAVING OF THE INHABITANTS OF THE NORTH-EASTERN PART OF CHERNIHIV REGION

Мета дослідження — комплексний огляд традиції домашнього ткацтва як елемента культури та побуту жителів Чернігівщини. *Предмет дослідження* — характерне традиційне ткацтво Семенівського та Новгород-Сіверського районів, його загально регіональні і локальні особливості та територіальна диференціація, а також трансформаційні процеси в оздобленні тканин у другій половині ХХ ст. та на початку ХХІ ст.

Основу статті складають польові матеріали авторки, зібрані під час роботи в комплексній експедиції Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф у 2019 р. від людей, що проживають на територіях Семенівського та Новгород-Сіверського районів. Збір польової інформації здійснювався методом усного опитування. Для проведення інтерв'ю обиралися переважно жінки, які народилися і постійно або тривалий час мешкали в одному населеному пункті.

Ключові слова: Ткацтво, Полісся, Семенівський район, ткацький верстат, ткацькі переплетення, пряжа, тканина, льон.

At the present stage of social and technological development, home-made fabrics exist only as an element of artistic and reconstruction use. In this context, the topical issues are regional and local features and territorial differentiation of traditional weaving as a set of technological processes for fabric production, as well as related rituals and beliefs, which is what led to the relevance of this article.

The purpose of the study is a comprehensive review of the tradition of home weaving as an element of culture and life of the inhabitants of Chernihiv region.

The subject of the research is the characteristic traditional weaving of Semenivskiy and Novhorod-Siverskiy districts, its general regional and local features and territorial differentiation, as well as transformational processes in fabric decoration in the second half of the XX century — at the beginning of the XXI century. In particular, the following were studied: cultivation of fibrous plants (flax, hemp); the process of processing the stems, which included: soaking, drying, shaking, crumpling and combing flax or hemp; rubbing of yarn; spinning yarn on a comb or spinning wheel; warping; refueling of a loom; finishing of textile products with woven or embroidered patterns; rituals and beliefs that accompanied the process of creating cloth; use of fiber, thread and cloth in everyday life and rituals.

The article is based on the author's field materials collected during the work of a comprehensive expedition of the State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Man-Made Disasters in 2019 from people living in the Semenivskiy and Novgorod-Siverskiy districts. Field information was collected by oral questioning. The interviewees were mostly women who were born and lived permanently or for a long time in one locality.

Keywords: Weaving, Polissia, Semenivskiy district, loom, weaving weaves, yarn, cloth, flax.

Вступ. Традиційне ткацтво займає чільне місце серед видів народного-декоративного мистецтва. Поширення такого промислу спричинено практичними потребами людей. Майже в кожній хаті виготовляли тканини одягового, інтер'єрного та обрядового призначення, які оздоблювалися різноманітними фактурними тканими візерунками. При створенні тканих виробів кожен етап супроводжували певні заборони та вірування, які були невід'ємною частиною домашнього виготовлення тканин.

З другої половини ХХ ст. відбулася зміна господарської діяльності у сільській місцевості, причиною таких подій став бурхливий розвиток промислового виробництва. Наслідком таких змін стала активна нівеляція місцевих особливостей традиційної матеріальної та духовно культури, що стало однією з причин, яка призвела до поступового згасання традицій в створенні домотканих тканин. Саме тому тема ткацтва викликає інтерес та вимагає подальших досліджень.

Серед науковців, які працювали над темою поліського традиційного ткацтва, висвітлюючи певні аспекти, особливості тканих виробів та вірувань пов'язаних з процесом прядіння та ткання, варто зазначити такі прізвища як: О. Дудар [1], О. Никорак [2], Р. Захарчук-Чугай [3], М. Селівачов [4], Ю. Лашук [5], Л. Орел [6], О. Боряк [7] та ін. Також варто звернути увагу і на колективну працю В. Бондарчик, І. Браїм, Н. Бурковська "Полесьє. Матеріальна культура" [8], в якій висвітлено основні аспекти побуту поліщуків, зокрема й технологічний процес виготовлення тканини. Для більш детального аналізу традиційного поліського ткацтва варто звернути увагу на особливості створення тканини на територіях, які були менш досліджені. Саме тому нашу увагу привернув Семенівський та Новгород-Сіверський район Чернігівської області. Отже в даній статті основним завданням в дослідженнях стали характерні для визначеної території традиційні об'єкти і явища ткацтва, їх загально-регіональні і локальні особливості.

Для написання статті використані польові матеріали авторки зібрані під час роботи в комплексній експедиції Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф у 2019 р. на територіях Семенівського та Новгород-Сіверського районів Чернігівської області.

Основна частина. Переважна більшість респондентів зростали в період радянської влади, за часів існування колгоспної системи, тому мало хто з опитаних змогли розповісти про вирощування волокнистих рослин в домашніх умовах. Зважаючи на те, що в господарювання селянам надавали незначну частину землі, льон та коноплі сіяли в невеликій кількості. «А па дамам сколько ж там було, па двацать п'ять сотак, там хоть би сабе жита пасеять, да проса пасеять» (Костобобрів: А. Р.). «Тоді ж землі так берегли, шо тридцать сотих було присадібний участок, дак там уже хто пасіє трошки льону того, да... А у бригаді рабили в калхозе, дак замашку давали на трудодень. <...> Так ми так рабили, «ну сколько ти зарабилла сядодні?», — «трудодень», або два, або палтара. <...> (На трудодень замашки буде. — Н. Т.) може й адна ручайка. <...> Ну (це так давали. — Н. Т.) шо кожде ж прядсти, дак треба ж, дома ж не пасієш на тридцяти сотих, адіца в шось треба ж» (Дігтярівка: Т. Ч).

Все ж деякі з опитаних жінок змогли пригадати певні моменти зі свого дитинства, коли вони бачили або й допомагали матерям в вирощуванні льону або конопель у власних або колгоспних господарствах. Саме завдяки таким розповідям ми можемо скласти повніше уявлення про цей процес. «Канпель сеялі, і канпель ета... Ми только с Валяй еслі зберомсь, йой вже царства небесне, ана вже умерла, вот ми вибірали еті замашки із канпель. Ну сколько нам було, може нам па двенацать гадов було, може ета, ну давали уже, уже давали пайки нашим мамкам» (Бучки: Л. К.).

Для власних потреб сіяли переважно коноплі, а льон набув поширення з початком колгоспної системи та поступово витіснив конопляну рослину. «Його паперва льон не сіяли только, канплю. <...> Мо да калхоза не, бо я на завод пашла у 53-тьому чи 55-му, дак папервах була пенька, а таді вже пастепенно, пастепенно начав льон» (Іванівка: О. Г.). В колгоспах для кожної землі підбиралися певні сорти льону або конопель: «Каноплі були. Дак це каноплі прядли. Южне називалось, і каноплями ткалось» (Блистова: Л. Т.). «Булі всякіє. Калісь привезлі дак на нашай землі непашов, пакатівся і прапав, якийсь льон був. А то вже був довжик льон називався. <...> Он такий високий» (Костобобрів: А. Р.).

Частину льону або конопель для домашнього виробництва ткани крали з колгоспу. На власному городі сіяли лише невелику ділянку, щоб приховати крадіжку: «Не, так неможна було брать. Крімє, як прийдеца з каньом да украсі снапок чи два. <...> Ну приєдїш жи, пешкі ж нехадїлі, а хадїлі пешкі і на каню єздїлі. Дак каждая сабі пад жопу» (Костобобрів: А. Р.). «А шо я дома пасїю, там двї сотих чи сотку, а менї ж треба напярсти, щоб я й і палатно в мене було, і рядно щоб у мене було. Дак ми ще примудрялись, як їзбирали в калхозє, було, да в мешок. <...> А наверх трави, щоб не видно, це так дома вже у пїч упхаєш його, їзтреш, їзмнеш, уже отака куделя льону, як ото пасмо волосся. Уже, як я й пряду, шось дак уже в мене й больш чим дамашнє, тїльки може сього й не треба було казать» (Блистова: Л. Т.).

Волокнисті рослини сіяли навесні. «А весной сеялі льон» (Костобобрів: А. Р.). Посївом займалися переважно чоловіки. «Усьо чалавіки. І жита, й пше-ніцу й усьо сеят чалавіки. А картошку вже содят, дак уже женини содїть, їдуть і содят, а мужики вже навоз разкидают да всьо. <...> Ну раньше, знаєте я вам скажу, кагда паску святят і всегда як з церкви приходят, вже садыца разгавлят і атрезаяють скибачку паску цьой, і ложат на ікону, от шо. Ложат. А таді вже як виходят перший раз в поле і беруть у карман цяго вже хлеба. Паски цьой. І каже, шо: Я до тебе з святой паскай, а ви да мене з ласкай» (Костобобрів: А. Р.).

Сїятї починали в період молодого місяця, казали «на молодїку», щоб врожай був кращїй. «А таго шо, як на маладіку пасєю, дак ано тагда бистра расте й всьо харашо палучаєца. От, например, хату стрїть, так всегда на маладіку старїє людї. Як маладік, значить тоє. Як гарод сеють, картошку, дак всегда на маладік» (Костобобрів: А. Р.).

Щоб вгадати, яким буде врожай льону, в зимовий час намагалися примїчати, якого розміру бурульки зі стрїхи. «А сосолки он уїо, то буде льон харошїй, а сосулок нема, так льону не буде» (Хотїївка: Т. Л.). «Шо довгїє сасульки, дак льон довгїй буде» (Радомка: К. Б.). «Вот как длїннїє сасульки — льон уродїт. Там як меньшїє сасульки там... І на канаплю це такое гаварїлі» (Печенюги: К. Р.).

Коли посїви льону сходили, їх пололи. «А йон жара калї, трава парастє, полять льон папато-

чать яго ж, а он коле тако, так патапчи, дак он нестане. А возде палолї в калхозє і рвом траву, а на завтра прийдем, паднявсь, харошїй» (Хотїївка: Т. Л.).

Рушники та полотно для одягу виготовляли з льону, а грубу пряжу та тканини для господарських потреб — з конопель. На відміну від льону, останні подїлялися на власне коноплі і замашки. «Ну з канаплї. Канаплї само себе, а замашка сабе. У канаплї називаюца зерняти такїє смачнїє» (Костобобрів: А. Р.). «Канаплї їх два сарти, замашки й канаплї. Замашки то вишшїє тонкїє, а канаплї тонкїє, ото такїє зелєнїє на двє, замашки вибирають раньше, канаплї пазнєй, це й при маїй пам'ятї. <...> Ну канаплї лутшїє» (Лосївка: П. С.). «Замашкі такїє булі карїчневіє, а канаплї зяльонїє, і в канаплях було зярно, дак замашки павибєрєш вперед. <...> А канаплї ще спелї, пака ані вже стануть спелїє. <...> З етїх вот замашек палучаєца пенька» (Леонївка: Н. К.).

Із впровадженням колгоспної системи технологія вирощування та обробки льону була перейнята від звичного домашнього досвіду (льон так само сіяли, рвали та слали), а відтак у практику запроваджувалися нововведення: «Паспєють уже тїє галовкі, таді вже адводят пайку і їдї берї. Да добре, як не ета, а як падгарїть, да таді й шкабак (скалок. — Н. Т.) повна» (с. Костобобрів: О. Б.).

Коли льон доспївав, його брали (рвали) руками та в'язали в снопики. «І рвали. А знаєтє, як і рват тяжола. Тако захватуєш, рвалї, такїє во, етїми, як сказать, ручкай, ручкай називалїся. Скольки у руку уместїца. А таді ета же самає, льонам абязивалї і станавилї такїє, називалїся бабкі. <...> А скольки паставлю. Скольки менї їсхочеца паставїть. Ну становїлі некрєпка здоровїми кучкамі, а такїмі невелїчкамі кучкамі становїлі, што б туди як малатїть дак щоб лєхше було брать їз кучки з той, ано ж непрїчєплєвалось нїкуди» (Архїпївка: Г. Л.). Трохи вище середини снопи зв'язували перевеслом з того ж льону. «Па краям. Єго ж їзязивалї, ягож нада малатїть. Єго звязивалї пад галовкамі» (Янжулівка: О. Г.).

Коноплі збирали так само, як льон. «Бралї замашку. Тут такїє мазалї булі аж кров їшла, тряпки наматают» (Костобобрів: А. Р.). Через певну особливїсть вегетацїйного періоду в конопель робо-

та над вириванням стебел та очищення волокна відбувалася в різний час. «Сперва замашки брали, вибрали, адельна, а таді ж каноплі то з семеном. <...> Тонні тє, що сперед, замашки зваліся, то вперед вибірали. <...> Да із тих хароше, і з тих крепка палатно, вот што, тоже ш ткалі. І прялі ж і ткалі ж» (Костобобрів: У. Н.). «І канапля, і замашка адінакава. Канаплю тоже брали, мала-тілі на зерно» (Костобобрів: А. Р.). «А з канапель же, там же у каноплі ж тоже пасеять, у школу ж хаділі дак ганялі учініков, ваділі, теперь то кажуть наркотікі, а таді ні наркотікі не булі, нічого. От пабудіш і школьнікав на каноплі. Каноплі во якіє. А каноплі йон і ана, так замашки тие вириваєш, снопики делаєш, а таді на дарогу виносіш, ета вже тими белими, ета той самий наркотік» (Карповичі: О. К.). Зв'язані снопи льону та конопель ставили в кучки для підсихання. «І замашки ції паберєш, павяже і паставіш» (Костобобрів: А. Р.). В деяких селах ткали лише з замашок, а конопля вважалася занадто грубою, тому використовувалася лише для збирання насіння та виготовлення мотузок. «Тоніше замашки. Замашки у канаплях, а каноплі, каноплі, іх ніхто не ткав, а где муцини, дак уже і зделає так уже, шо верьовки сабе велі, а то вазілі всьо на станцію» (Хотіівка: Т. Л.).

Після того, як стебла льону та конопель підсихали, з них вибивали насіння. Робили це відразу на полі вручну. «А де жито расло дак лапай сширибеш, пятачок такий зделаєш, і там пранікам, пранікам називались таке зделание, і пранікам абаб'єш яго, а тади вже павязуть на поле або на стьорну, растеліца, а таді сабером» (Костобобрів: А. Р.). Насіння з льону вибивали за допомогою праника. «Пранік такий був, деревяний, зделаний з таго, із шальовки, із доски, і ручки отак вирізана, тако й тут ручечка, і висуши ж, і адбиваєш семяно. А таді стеліш» (Костобобрів: У. Н.).

Після закінчення такого процесу снопики льону розпускали та стелили по сінокосах для вилежування на кілька тижнів (залежно від погоди), відтак стебла перевіряли, наскільки легко волокно відділяється від деревинної оболонки. «Ну вже як падійдеш, пабачиш, шо він уже, струпа ета..., там же таке адпало» (Костобобрів: А. Р.). «Ну, па-моєму, місяц вилежувався, штоб же йон, адлупілася ад

ета, льон етай ад шкарлупкі, штоб адлупілася, льон. Месяц здаєца» (Архипівка: Г. Л.). «Вон пасиніє, синій стане і такички возьмиш, дак витираєца» (Кудлаївка: А. З.).

Якщо недалеко від житла була водойма, то стебла льону могли вимочувати. «Єслі в ваде не пам'ять, ана ж не будєт мятца, і не будє драца. <...> Ляжала ано там може і две й три недєлі. Довга лежала» (Леонівка: В. К.).

Стебла конопель, на відміну від льону, вимочували в воді — в річці або ставку, але якщо не було такої можливості, то використовували власноруч викопані копанки. Коноплі занурювали в воду та прикладали дерном або гіллям, щоб стебла повністю були покриті водою. «Палками такими, шоб яни не випливали. Тако груз такий лажили, і йон не випливав» (Костобобрів: А. Р.).

Подібним чином стебла рослини вимочували і в колгоспах. «І замашки мочили, і каноплі мачили. <...> Плитили (класти траву з землею на стебла. — Н. Т.) таке плити великії. Ми вже подавали, а були муцини, плитили, в жердки клали. <...> Поклали їх харашенька, таді привалили. А ми таді таке, із того, з землі адрізали плитки, мостили ришти да того плита і замачували, поки он не патоне. <...> (Ришти — це) доски, шоб уже ж хадить да яго, через ваду, бо ж то так ісплитять тако і поправлять яго, а па досці ми таді вже носим носилками» (Кудлаївка: Г. Б.). «А тоже ш там, прийде там вже бригадір, витягне так із сажалки, пабачє вже як можна яго, значить витягували» (Костобобрів: А. Р.).

На відміну від льону, коноплі вимочувалися декілька днів, — за цей час вони ставали м'якшими і розділялися на волокна. Потім їх витягали та ставили для стікання води та просушування. «Ставлялі такими па чатири штуки, а таді вже тое, як он падсох, таді брали вже на двор і у каго вже бані такіє, тудя клалі, сушилі. Хто може на палатках, таке палатки, панастілать, вано висахне» (Костобобрів: А. Р.). «Витягали отак тоже вже варинки (в'язки. — Н. Т.) становили, отак козли, а патом варинка адна, із аднаго боку і з другою. <...> Як дліни етіє жердини отак от були, і отак становилися, ну ціє ж козли. <...> Прибить із адной старани, і з другою. І таді, тие, отак становили да сії, тие ж каноплі, тие... <...> Да, отак

трошки развернуть у тюку ж. Ну вано ж уже ж намокла, дак тюк уже ж тее трохи распдралось, і оце такеє дело» (Орликівка: М. С.). «Як витягнеш там ручайку чи сноп, паставиш, як пищить сноп, то вже кажуть вимакла. <...> Ну вада ж па йом збегает і пищить у йом вада. Ну так гаманіли» (Дігтярівка: Т. Ч.). «А мацілі, там речка ж така я і па купарезах, где торф резали, дак ямки такіє з вадой були, дак і туди мацілі, каждаяє сває, памачі й пасуши» (Костобобрів: О. Б.).

Після вилежування стебла льону та конопель додатково підсушували на печі. «У хаті, у хаті тольки замашки тое во. Сушили на печі» (Костобобрів: А. Р.). Стебла могли підсушувати також і в бані. «У бане тапилі, у бані сушили тей льон» (Хотіївка: Т. Л.).

По завершення польових робіт розпочинали тертя та тріпання волокна. Щоб пом'якшити стебла, їх терли на терниці (терлиці, м'яльніці) й за допомогою тріпачки (трапло) очищали (тряпалі) волокно від костриці. Терниця — рухомий прилад на ніжках, основною функцією якого було ламання стебел для подальшого очищення волокна. «В жменю набіраєш, у руку таку таку жменю і етай м'яльніцай мялі. Мялі ета мяле, штоб мяле ета, як ісказать атрушила. Ано ж не адходе, а памнеца, а таді траплом тряпалі. <...> А я й скажу як, паматушта ета ж я делала, я й знаю. Вицистели, нема мялля на йом, мякенечке, гладенечке, хароше. От отак скрутиш, кукалай, такая кукачка палуцаєца, а ету кукалку вяжеш і кладеш уже гатова, прясть уже яго нада, уже яго прясть нада» (Архипівка: Г. Л.). «Била в нас такая, м'яльніца ана називалася, ета мялі і всьо, було» (Прокопівка: П. П.).

Після м'яття лишалася костриця (стреха), яку використовували в господарстві або палили. «Ну випадала, як сказать вам, називалася яна стреха. <...> Ну дробнає такеє і ано лежала гурамі, і вазілі, і слалі, і скоту даже, і телятам яго слалі, тошта ано убірала ета, жидкасть» (Тимоновичі: Є. Х.). «Падстилили каровам. Хто груби тапив, хто шо, каму шо треба було рабить, те й рабили» (Дігтярівка: Т. Ч.).

Для повного очищення від костриці волокно вичісували гребідкою (грибльонкою). Такий процес називали микання мичок. «Всьо равно на гребьонку

все перепускалі. Як то, кажуть, називаєца, шо прялі да делалі палатно, а таді вже нада й мешки. Дак ото, где астанеца, тоже перепрядалі і називалі вал» (Костобобрів: А. Р.). «На грибьонку. Гребьонка виликаая є, у тому, у ослоні дирка, у дирку становиш тую грибьонку велику і є ще меньшая грибльонка, рацісували і знов назад» (Іванівка: О. Г.).

Оброблені стебла конопель додатково виминали ногами для пом'якшення їх структури. Таку роботу виконували чоловіки або діти. Повісмо (жменю) волокна клали на підлогу біля припічка та м'яли ногами до пом'якшення. Конопляне волокно м'яли біля припічка, щоб триматися руками за припічок та щоб пил з волокна витягувався через комин. «Тие мягчейшиє нада било, то намнуть, дак таді стаїш й трьош, трьош нагамі кала печі, шоб пиль шла в печ. <...> Да, кала печі стаїш і нагамі так тое трусіш, й трусіш яго, і пака ані мягкіє такіє стануть» (Машево: А. А.). «М'яли жмені, нагами, нагами. В хату войдиш, дак не видно й вокан (вікон. — Н. Т.), було так» (Жадове: У. Ш.). «Патаму шо, як вани ж таді, як піч топлять, таді вано мне, а воно ж пелюка іде туду, ну і то за тим» (Погорільці: Г. Х.). «Хати були уже ж пасле вайни, дак такіє малиє, дак малиє ж, і мнуть отакіє. <...> Малиє мнуть. Дак як напилать і б'юца тими ж мотками вже, шо мнуть. <...> Й хата була адкрита й кала печі, бо пил же з нього великуцый іде. Сушили на припічку» (Лосівка: П. С.). «Воно само тягнеться. Жмені м'яли. Як папамнеш жмінь, дак ноги так отут щимлят, шо страшне, бо ж вано і калючки там і...» (с. Лоска: Н. Ш.).

Пом'яте та вичесане волокно скручували; називали його пуцнем або куклою. «Скручували й такими пуцнями в'язали, великими пуцнями. <...> Ну тамика в пуцні скольки нав'яжиш жмень, хоть і п'ядисят клади. <...> Воно ізкручене такими, ну і такими в'яжиця» (Лосівка: П. С.). «Чистає вязалі, так як називалі у кукли. Вязалі у кукли. <...> Отак ізкрутілі і адним тим звязувалі, адним» (Камінська Слобода: Н. Х.).

На території Семенівського та Новгород-Сіверського районів з 1930-х років прядки переважно на прядках (самапрядках), які можна було купити в майстра. «Не помню, помню, шо езділі, а ми

всегда їзділі на базар в Семьонавку. Так у Семьонавки всі оції прядки куплялі, і гаршики, і кувшили, і всьо куплялі» (Костобобрів: А. Р.). Нитка на прядці намотувалася на катушку, яку іноді називали цівкою. «Цівка ж була на прядці, катушка, так як от катушка шо наматати, а то цівка називалась. <...> П'ять цівак таких напрядеш на один клубок, на другий так само шоб уже приєр рівно, це вже приблизітельно, там хай буде десять метрав чи кольки там на адній катушці буде больш» (Блистова: Л. Т.).

Пряли на веретено з гребеня або кужілки, на яку кріпили вичесану мичку волокна. «І на веретено пряли. Ну на веретено пряли тую із авечок вовну» (Іванівка: О. Г.).

Коли допрядалася мичка, в кінці за гребенем лишалася частина волокна, яку називали клок або хлоп. «Клок астаєца, і таді клок той на вал уже веретенам чи як, ну а таді отак береш чешеш і сюди так за того, отакого, шоб його вже розчисать» (Блистова: Л. Т.). «Хлоп якийсь. <...> Уже тим хлопам, там іде ж як у хатє, як белять хату та сажі чи што дак витірають, витєралі калісь чорниє мєста. Тожє для хазяйства ухоедела. <...> Як беліть дак уже тим хлопам. І називалась ета уже после етім, спрядєш, а там астанєца дак хлоп, хлоп називалася» (Леонівка: Н. К.).

Протягом року кожен етап роботи в підготовці до ткання мав чітко визначений час. Прясти починали, коли були завершені всі польові роботи, а саме восєни. «Тожє ж на маладіку, як уже гатоває, як картошку пакапалі, уже время його, починають прясті. А вже святкі це, Раждєство, уже на ції дні нічога не прялі, гулялі. Нічога не делалі. Празнікі, хаділі в цєркву» (Костобобрів: А. Р.). «Як усьо паделаєш, картошку пакапаєш, бурякі уберєш. А таді пойдєш на торфа трошки наработаєшся, а ввечєрі, пакуль ввечєрі, дак пов цєвкі напрядєш, як ета пряжа, пряжа звалася, покуль вєчєрять» (Костобобрів: У. Н.). «А як уже пакапаєм бульбу, таді роботи такої нєма, пралі ми па вєчєрах і дньом на роботу хаділі, і дньом некалі було нам прясть. Стариє, хто уже на роботу нєхадів, дак прялі, а ми... У нас булі вєчєрніци. В одном дваре хаділа сєм дєвак, а хата малєнька, ана й сєчас кала бальніцє стаїт тая хата, пол був глїнячний, на самапрядкі прялі, дак самапрядкі на та-

ком палу пагана стаять, а на глїнянам дак ано харашо, пав'єжає. А сєм чалавєк усї па цівкє панапрядєм, прядьом да двєнацятї часов, ввєчєрі шоб панапрядать» (Хотїївка: Т. Л.).

Були певні дні та перїоди, коли заборонялося прясти. До таких днів належали переважно великі свята, присвяткі та певні дні тижня, в які постували. Тривалим перїодом, коли не пряли, були Рїздвяні свята. «На святкі не прялі, а тольки круживи вязалі, рушніки вишивалі» (Хотїївка: Т. Л.).

Незважаючи на заборону прясти в день св. Сави та день св. Варвари, в ці дні все ж пряли, адже для виготовлення тканини потрібно було спрясти велику кількість пряжі. «На Савки не прялі, на Варки не прялі, на Миколу, це ж празнікі велікіє» (Хотїївка: Т. Л.). «Ага, адін поп казав: «Тиб — каже — не савила да не варїла, а сєбє пакривала справїла». <...> Цей поп казав, баба, баба вмьорла і пришов поп харанїть, а в її празнікі всі адмічала, і нічога сабі не справїла на пахарон, дак он і казав: «Ви б не савїлі, да не варїлі, а сабє пакривала справїла, то уже ж не його казав, а етім уже радїтєлям, хто там був. Так це може приказка якая чи хто його знає. <...> Як адспївував. Дак його не було, нечєм було й пакрїть бабу тую. <...> Він каже, не савїлі, не варїлі да сабє пакривала справїлі, да так приказувалі» (Леонівка: Н. К.). «Пашла баб у цєркву, адна у нас, ну його і читає над імі: «Якби — каже — ти не савїла да не варїла, а пакривала сварганїла. А то — каже — ідєш, сятра вмьорла, пришла звать, шо нечєм — каже — і гузна вкрїть. Да — каже — ти не савїла да не варїла». <...> Да, звать уже батюшку шо... Шоб захаранїть. <...> А людї ж стаят і чуют, што он такое читає над його. «Якби ви — каже — не савїлі да не варїлі, а пакривала сварганїлі». Тако шо батюшка тожє не здорово верував» (Бирине: В. Г.). «Умерла баба адна пазвали вжє папа, шоб онжє вжє пачинав над його, а не пряла не варїла, тольки празнікі справляла, от поп і читає єї: «От Варвара лїжить дак отак нічим і вкрїть її ні шо, нїма ж нічога». <...> Ну трохи прикидана. Він каже: «От свята Варвара, якби ти не варварїла, та не савїла, та помалєньку сурганила, пряла, да ткала і харашє б табї було». Нашо празнікі, гєть їх, не нада савїть і варїть, а помалєньку сурганїть, так і буде шонєбуць. Хоть

палоть, дак не даждай. «Ой съодні празник, не буду». А за се нема гріху, вийди й раби, шоб вано не заросло, о, дак шоб вано хараше все було, тако діти, линица не нада і буде шо-небудь» (Кудлаївка: Г. Б.).

До табуїтованих днів, в які не пряли, належала п'ятниця. «В п'ятницю нельзя прясти і в середу. <...> Так Бог сказав» (Кудлаївка: А. З.). «У п'ятницю день такий, шо не пряли, а такіє дні вже пряли. А тепер не прядуть, не дивляца і голие не ходять» (Дігтярівка: Г. Ф.).

Магічним дійством вважалося прясти на св. Олексія. «А на тоє, який то був день, Лексей чи шо, дак на рибу прялі. Шоб риба лавілась. <...> Да, Алексей, празняк такий, о, дак шоби лавілась риба, дак прялі, на жакі, прялі із цих нітак, шоб лавіліся. <...> Шоб жакі потом плесті» (Бирине: В. Г.).

Після того, як нарядали повне веретено або повну катушку, пряжу просушували на печі та змотували в клубки. Їх мотали спеціальною паличкою, яку називали юрок. «Юрком, ну ета ж, шоб рукам не було больна, пальцам. <...> Нітка ж прарезає (пальці. — Н. Т.) <...> а таді не (було. — Н. Т.) лекарст, присуць трохи мачой дай всьо» (Карповичі: О. К.). Такий спосіб змотування використовували для вирівнювання нитки. «Ну шо после юрка ж дак нитка лутшиа ж, ни так крутица» (Дігтярівка: Т. Ч.).

В середину клубка клали волокно або папір. «Ну там бамажичку» (Дігтярівка: О. Р.). «А што, хто што, хлопа може трохи. <...> Ну хлоп, із таго, із льона ж то прядеш, то ж астаткі, так вот каплю, чи в газету каплю. Чи газети, як матаєш» (Костобобрів: У. Н.). «Жменю клоча. Шоб же ж не матать на таку пучечку, а жменю клоча, шоб лутше матать» (Блистова: Л. Т.).

Під час намотування клубка на ньому утворювалися пасма, які називали чашками або часовками. «Часовка. Так матаєш, матаєш і таді вже ж бачєш, шо високе вано, буде абуруваца, павернув клубочик другим бокам і матаєш» (Блистова: Л. Т.).

Іноді для заохочення дітей до снування в клубок клали щось солодке. «Ну а якже, у клубок асобе-на таді ж іще, це ж тапер ми наїлися і канфет, і сахару, і всього, дак чи сахаринку чи..., канфет

не було, а хоть уже й такого. А діти, не придумать жи, як шо я ж буду в тей клубок, а там же стольки тога сахару дак я ж хоть наче... Це ж ми тапер панїдались девачки, а таді нізамо його було ни купить, ничого в світі, так» (Погорільці: У. Ш.).

Розмір клубків залежав від призначення ниток. Тонка та рівна пряжа використовувалася для снування — такі клубки моталися великі, грубша пряжа моталася в менші клубки та використовувалася для прокладання піткання.

Наступним етапом було снування. Снували на вбитих в стіну кілках переважно в хаті і зрідка на вулиці, такі кілки називали — сновлі. «А снавалі, сновлі ставлялі, булі такіє хати у людях, прасіліся, ставлялі сновлі і снавалі, ета через усю хату, там скольки вже губак» (с. Янжулівка: О. Г.).

Окрім снівниць у вигляді кілочків, вбитих в стіну, на території Семенівського та Новгород-Сіверського району використовували ще два види снівниць. А саме, снівниці у вигляді колодок, в які були вбиті кілки. Такі колодки зазвичай ставилися під стіною будівлі та кріпилися цвяхами. Також були снівниці, які крутилися. «Снавала, дак так отут становиш стойку і там, а так жердки унизу й вверху і тади заходиш туди і снуєш сколька губок» (Іванівка: В. П.).

Снівницю міг виготовити кожен чоловік, але якщо не було кому зробити, то її позичали на період снування. «Пашти шо в усіх були. Хто, наприклад, нема муцини, дак просить, шоб хтось ізрабив, а н,є дак уже ж сновницю тую, я примерна наснавала, в мене ани є, другої дала, хвате ж з її, якось зделувались люди, бедней жили, бедней і зделувались, отаке» (Погорільці: У. Ш.).

Для снування обирали певний час. «Зіму то ми прядьом, а в пост начинаєм уже тади, як нарядлі дак снавать, нада ж паткать, шоб уже ж було палатно» (Тимоновичі: Є. Х.). «Ну все на маладі-ку делалі. На третей неделі не делалі» (Костобобрів: А. Р.). «А у панеделак не нада, а вавторок. <...> Тяжолій день. У понеделак делають только тоє, што ти седне зделаєш, еслі ти ся-деш зделаєш, значить начинай, а еслі не зделаєш, то не начинає, нехай на другий раз» (Архипівка: Г. Л.). «Середа шоб була, субота, у бабський день, на муциньський шоб не» (Кудлаївка: Г. Б.).

В деяких селах було при виборі дня для снування спостерігали за місяцем на небі. «Вибирали, щоб на сході, як місячак ісходить, бо як на маладику начнеш снавать, дак больши пряжі набирає, набирає, а чи вано правда чи не, я не знаю, це падбирали, щоб на сході» (Блистова: Л. Т.). «Снавать, снавать, ну, знаєте, на третей неделе такого... Па місяцу, да. Тоже ж, як сьо от ти знаєш, зналі, шо вот третя неделя вот нельзя, ну всьо мая баба казала: «А, третя неделя там день, два і во, і прайшла, а тади — каже — можна всьо делать» (Лісконоги: Л. М.).

Перед початком снування завжди молилися та просили Бога допомоги в роботі. «Ну казали Госпаді памагі і всьо» (Костобобрів: А. Р.). «Памажи ж Господня сила» (Жадове: У. Ш.). «А перехрестилась: «Госпади благаслави, памажи мне грішнай савершить начинаєме діло ва славу тваю. Дай Госпади в добрий час» і пашов» (Блистова: Л. Т.).

Снували зазвичай з двох клубків, які клали в сито або якусь іншу посудину. «Як здоровіє, дак лежить, а як маленьке, таді укинуть у решето якоє чи куда, чи в ящицок у який» (Хотіївка: Т. Л.). Іноді ворочати клубки допомагали діти. «Я глядела клубки. Рот разявлю, задремлю малая, клубок оп і пакатівся пад стол, заплутався, вот отак гляделі. У грябьотніцу (запотиличник. — Н. Т.) нада палучить, дак пад сталом сяджу. А викачьом, пакойная матка па тоє, сабере разплутає: «Ну щаслева шо залезла, я б тябе дала тряпкаю па шльога (мається на увазі покарання. — Н. Т.)», ана ж біла тряпкай. Што б же не больна. Па шльогає, па шльогає тряпкай» (Костобобрів: У. Н.). «Ми клубкі береблі, мая сестра так казала: «я сама аж у куток схавалася». Шоб не висіпаліся все клубкі. Ми не спорілі, а береблі. А празеваєш, а яно ж шморз, вони з часовкою, заплутаєца» (Костобобрів: У. Н.).

При одночасному снуванні двох ниток використовували спеціальну лопатку або ложку з двома дірочками. «Снавать снавала, бегала снавала тудя сюда, а сколько не. А два клубки нада, шоб лежало, два клубкі лежить, і тако вже, а такий во..., то дощечка така, тудя две дірочки, тудя нитачки залажуєш, а ана бежить, і тако бегаєш, і матаєш, наматуєш» (Костобобрів: А. К.). «Лопатка.

Две дирки, ага, я невправілася. Я наматала клубков і так паклала» (Архипівка: Г. Л.).

Деякі жінки для визначення довжини, яку можна наснувати з клубків, важили їх. «Звешут на кантер, як тонкіє ніткі, багата снуют, а як тавстие, дак ані ж меньше кладуть тади» (Хотіївка: Т. Л.). «Снуєш, паважиш клубки і вже ж на сновниці, є й менше, є й девять аршин були, і сім аршин були, і знаєш, таді распридиляєш сколько на, поїде, на губку» (Лоска: Н. Ш.). «Вялікіє намативали. <...> Ізважають жи на кантер і ани вже зналі, баби, сколько ідеть на губку. Губки ж снавали ж, атмечалі там» (Бирине: В. Г.). «От на губку хунт нада чи палтара нада» (Дігтярівка: О. Р.).

При снуванні відстань від кілка до кілка називали — губою (губкою), саме вона й вважалася одиницею вимірювання, за допомогою якої визначали довжину наснованої основи. Вказана довжина залежала від довжини стіни, на якій було розміщено кілки або снівницю. На снівницях, які крутилися, довжину також вимірювали губами, в даному випадку губою називали одне коло на снівниці. Найбільш снували 10—12 губок. «Ну губок на десять. <...> А як меньше пряжи, значить губак на п'ять. Уже кантрік такий був, ізвезять, так клубки памають, а таді вже тоє» (Костобобрів: А. К.). «А й па двенацять снавали, всяк. Па больши дванацять» (Бирине: В. Г.). З кількості губок ткалася певна кількість тканих виробів. «Ну тридцят чатири рушніки, тридцять шесть натикала із десяти губак» (с. Бирине: В. Г.).

З поширенням катушкових ниток їх почали використовувати для снування основи. «Вже вполє, як катушки купляли дисятый номер, сновали, а свайой уже такою нитачкою ткали» (Кудлаївка: Г. Б.). Відповідно сформувалася нова система вираховування кількості ниток для снування. «Сколько нітак. 150 катушак на десять губак паснавать і столько сама паткать» (с. Бирине: В. Г.). «Тепер вже катушки всякіє, а таді хоть і катушка дак її треба кудись їхать купить, уже ткали рушніки на катушках, дак в Маскву єздили па катушки. Іде адно: «Й мені купи там». На десять губак треба сто катушак, на губку треба десять катушак» (Блистова: Л. Т.).

Для кожного виробу снували певну кількість ниток, які визначали ширину майбутнього виробу. Для

визначення кількості ниток рахували кількість пасма, в яких була певна кількість числянок (1 числянка = 3 нитки). «Як конче снавать сколько пасам, уже палатно в девять пасам, рушники в сем пасам, у шесть снавалі, значить кончив снавать, шисть пасам наснавав, последній раз як ідеш, дайду да тога, да калочка там» (Іванівка: В. П.). «Ну на рушник жи, пасмо щиталось десять раз па три нитки і тридцять нитак, се щиталось пасмо, от треба на рушник, треба п'ять пасам, шоб вузеньке, рушник буде вузенький, а як уже палатно, дак палатно було і в сім пасам, і в восім, і в девять даже було, шо пряжа тоненька, як напряде хто тоненько, значить у девять пасам буде снавать, берди такіє були і таді вже палатно не таке буває шо, а отаке м'якеньке, легеньке, шо вано тоненьке, тоненьке» (Блистова: Л. Т.).

До процесу снування ставилися дуже уважно, бо можна було помилитися кілком та зробити помилку. Таку помилку називали дурак або циганка. «Дураков наклалі, звалі. <...> Дураков наклалі, каже: «Ой дураков наклала, от тепер дай їм ряд, як їх тепер нада ряд давать». Да хто вже, дак хто вже умів, дак хадів памагать, а делаєш багата дураков, дак ані і навхрест ідуть, і так як пакладяние, отак ідуть туду» (с. Хотіївка: Т. Л.). «Циганку покладуть» (Блистова: Л. Т.). «Дід. <...> «Ой, дід я вже паклала». Уже треба назад размативать же ції ж клубочки, у клубочки ції нитки, а так уже ж стараєшся, шоб нигде ни памилца» (Лоска: Н. Ш.). «Діда клали. То кажуть дед, дед. <...> Ну розбирались якось, знали люди такіє, хто не знає попросить, хто знає, розбируть» (Кудлаївка: Г. Б.).

Іноді, якщо ниток було багато, то снували кільका основ. «Ого, я столько снавала, целый день. Наснавала на чатири, на чатири заходи тканья» (Бирине: В. Г.).

По закінченню снування робили помітку на кожному з кілків для того, щоб при тканні знати кількість витканих губ. Помітку могли наносити сажею або в'язати вузлик на останній наснованій нитці. «Як последній раз іду уже, шо канчаю я, канчаю я уже все снавать, шо вже наснавала я, і таді там на першам калку зав'язую, сюди дайшла на край і тут завязала так само» (Блистова: Л. Т.).

Для зміцнення основи її іноді запарювали або обливали певним розчином. «Делалі такий щолак і ції ніткі як... У широт, отакий був, туди складали, а таді кип'ятілі ваду, а таді трошки вади у чугун, а тоді заварюває і так ріденька, ріденька, шоб ано було і таді аблівалі» (Костобобрів: А. Р.). «Етиє кросни, шо снимають уже їх, ну як усьо вже... ну клубки етії усі, етії усі кросни знімають і аблівають льонам <...> сіменом льона. Ставят у печ, закіпіт і аблівають їх. Аблівають, а тагда сушать, шоб ані ткались харашо» (Костобобрів: О. Б.). «А кип'яткам абдавали. <...> Шоб не була валахата така» (Лоска: Н. Ш.). «Аблівалі. Вади, вади паставлю, закіпіт, а тади із полстакана крохмалу разведу, висеплю туди, паставлю ще закипить, і таді тою аблівалі, тим аблівалі» (Бирине: В. Г.).

Траплялись випадки, коли кількість наснованих ниток була більшою, ніж потрібно було для виробу, й тоді такі нитки відкидали окремо при навиванні, а в подальшому використовували в господарських цілях або вважали їх помічними від різних хвороб. «Переасновувалось, називалось переасновувалась і тоє на цевку намативалось і шло, ад всякай, всякай балезні. <...> Переснов, да. Лішняє, лішняє уже перехаділа, разстаралась уже. <...> Лішняга наклала. <...> Сновалі, а калі вже пакаталі на навой, дак яни самі вже аставаліся, а ніти ж були тольки, як вам сказать, вот я наснавала на сем губак, дак тольки на сем губак, а аставше буде катаца на ета (змотуватися на навій. — Н. Т.)» (Архипівка: Г. Л.).

Коли всі підготовчі етапи були виконані, переважно в зимовий час, в хаті у найбільш освітленому місці ставили ткацький верстат. «Хто кала краваті паставе, а хто где стол стаіт паставіт, шоб вже в акно було відно як нітка парвеца, дак ізвязивать. І скатєрті, настольнікі звалі ми, ткалі, перебіралі на достачку, спеціалісти були, баби такіє перебіралі» (Хотіївка: Т. Л.).

На території Семенівського та Новгород-Сіверського району в першій половині ХХ ст. було поширено два види ткацьких верстатів, які вирізнялися особливістю конструкції та відповідними назвами. Під час обстеження цих районів були зафіксовані такі назви ткацького верстату: *верстат* та *кросна*. «Ну так то вже кросни ткнуть, дак ніти

вже причеплюють. <...> Чапляють, там же б'ють гвозда і чепляють у трям. <...> Б'ють два гвозди. <...> І чапляй, причеплюй, і вони держались, а нагами пересуєш» (Костобобрів: У. Н.). «Кросни, два бедри таких ходять, бьодри (берда. — Н. Т.) такіє» (Бучки: Л. К.).

Серед назв частин ткацького верстату було зафіксовано: набілки, стативи, воротило, лядо, панажі, навойка, нит, бердо та ін.

Частини ткацького версту могли використовувати і в магічних діях. «Штоб ана скареї пагуляла. <...> Штоб бик скареї єйю. <...> Перший раз і такий раз, от я виганяю, а ана ше не пагуляла в мене» (Карповичі: О. К.). «Нит кладуть, бьорда кладуть. <...> Шоб карова, як ішла в стада, дак шоб переступіла через ета, через усью» (Архипівка: Г. Л.).

Коли верстат був встановлений, починали навивати. Сама жінка не могла навити, тому зазвичай навивали утрьох. При навиванні основи на навій її розпускали з коси і розправляли за допомогою гребінки або використовували ритки. В кожен зуб риток розкладали від 4 до 8 нитки. Виконувало таку роботу не менше двох людей, переважно троє. Навивання було одним із важливих процесів, оскільки рівномірність натягнення ниток впливала на якість майбутньої тканини.

Після навивання нитки основи заправляли в нит та бердо. Нит виготовляли завжди власноруч, використовуючи для цього товстіші нитки. На жаль, з опитаних інформантів лише кілька жінок змогли розповісти, як його виготовляли. «Пакойная мамачка рабила нит, сама пряла, сама ткала і сама нит сукала, делала. <...> Ну достачка такая й ана пряжу сюди, адін накіне отако, адні нитки, далі другіє нитки за тую чапляюся, я не разкажу» (Костобобрів: О. Б.). Для виготовлення ниту використовували спеціальну дошку, на якій вив'язували петлі. «Ніти, доска такая була, тутю такая достачка і на доску тую делалі ніти, паделають водно, а вушки тие вісять. <...> А таді вже друге бьорда чепляють, і етиє вжо зачеплюють другіє вушка, за тие вушка друге і палуцаєца ніти. Так із двох крайов делалі ніти, тамушта на адну достачку зделают, а тади ж нада на другу, штоб вже нитка усередіні шла, дак так іх па нитачках» (Хотіївка: Т. Л.). «Нит рабили, пряли ж пряжу тов-

сту таку, таді сукали у багата нитак, так як от примєрно оце нитка... <...> Дак у дві нитки сукали на прядку, шоб вано було товсте і пряли ж товсту нитку, а таді був такий столік, примєрно так, ну це, це буде середина, це на вусьом держица, середина ця» (Блистова: Л. Т.).

Для того, щоб нит рухався, його кріпили на спеціальних кісточках. «А то ж направляли, то више, то ниже, як і ткать же, дак направляють же, више накручують, ниже апускають. <...> Избрали гусей. Туди нада було ладниє, з курей малаватіє, із гусей. <...> Костачки ж із такими тими бубриками, шоб із вірówki не злазило, і то ж і підтягали ті кросна» (Пушкарі: К. В.). «Над нітам, а як же, ані ж далжни костачкі тие висеть, яни ж передвігаюца, як ти ткєш, а ані ж передвігаюца» (Печенюги: К. Р.).

При неправильному заправлянні нитки в нит або бердо міг утворитися дефект, який ставав помітним при тканні; такий дефект міг спричинитися до розриву нитки. Якщо рвалася одна з ниток основи, на тканині утворювалася порожня доріжка, яку зашивали голкою, відновлюючи втрачений фрагмент нитки. «А таді нитками зашивають ту. Голку і нитку, й заштопають, пакуле вже тая нитка, пакуле где бачиш де парвеца» (Хотіївка: Т. Л.).

Після заправлення ниток основи в нит далі їх заправляли в бердо. Кожне бердо мало свій розмір та призначалося для виготовлення певних тканин. «Девятка. Паймі, ета десятий номер катушки, васьмьорка, сямьорка, пьатьорка — ета вже меньшає, ета тавстейшає, тавстейшає. Пьатьорка на мешкі, сямьорка навалочкі у кружкі, от всьо ета. Усью знаю, дітя» (Пушкарі: К. В.).

Коли нитки основи були повністю заправлені, їх підв'язували до валу та закидали першу нитку піткання. Перед тканням нитки піткання намотували на спеціальну паличку — цівку (цилку), яку вставляли в човник для ткання. «Цилка називалась, отакая трубочка, деревяна, в нас тут расте в лесе такое дерева, дерев'я, што ано мякать тую ведетое (вийнята м'яка серцевина з бузонивої гілки. — Н. Т.), а трубочка тая астаєца, вот етиє трубочки намотивалі. <...> О, бузина» (Бучки: Л. К.).

Оскільки тканини за призначенням різнилися товщиною, потрібні були й різні переплетення ниток в ткацькому верстаті, а відповідно до цього змінюва-

лась і кількість нитів та послідовність заправлення ниток основи в нит. Так, два нити створювали полотняне переплетення, а чотири нити — саржеве. На досліджуваній території було зафіксовано такі назви полотняного та саржевого переплетення: йолачки, сосонка (сосоночка, сасонка), шашки (кубики), кружки (кружочки). «Такой йолачкой. <...> Шашками. <...>. Це вже у бьорда накидали в нити. Уже через два нити дак ано палуцаєца шашками такіми» (Костобобрів: А. Р.). «У йолачку, у кружочки» (Костобобрів: А. Р.). «То сасонки, то кружки». (Іванівка: В. П.). «У сасоначку. <...> Якась вано шо накидаєца в ряд, а таді па панажах треба, я вже й забула як треба хадить, на два панажі ад сюль, таді на два ад туль, шоб бачиш шоб сасоначка виходила. <...> А кружки дак тож сії саміє панажі. <...> Тільки падругому хадить, видно ж на два сирідніх, а таді на два крайніх, от уже й виходить отут менше, а отут ширше і кружичка, і таксамо й назад іти, на два сирідніх і на два крайніх, от уже й буде кубичок» (Блистова: Л. Т.). «У сасонки, в кружки» (Лоска: Н. Ш.). «В сасонку ткалі, в сасонку дак то всьо в ряд, кидь, кидь, а в кружки там уже нада на чатири нажи» (Бирине: В. Г.). «Ну пасколькі ж, пасколькі в кружку ано ж пападає, і в сасонкі ткеш, і у кружкі ткеш» (Печенюги: К. Р.).

Для оздоблення тканин візерунками та кольоровими смугами вдавалися до перебірної або закладної техніки ткання. При використанні переборної техніки застосовували чотири нити, в які заправляли нитки основи. «Дак два панажі, дак палатно, у чатири панажи — це ж видумувалі то перебірать» (Іванівка: В. П.).

Оздоблювали тканину також простими смугами різних кольорів. «Делали узори і в ряди, і в кружки, і ще, як це називалися, ну се вже давно. Були, узори палучалися» (Іванівка: В. П.).

По закінченню ткання лишалася незначна частина ниток основи (канци), які не можна було доткати, їх відрізали та використовували для шиття. «Апрежуть тие нитки як каму нада што, у касу сплятуть яго, а тади витягують нитку, мешки шили тими нитками» (Хотіївка: Т. Л.). «То канци (нитки основи, які лишалися в кінці. — Н. Т.) називають. <...> А таді ж шили сарочки, і як тоненьке дак в іголку і шиєш» (с. Жадове: У. Ш.). «Я шила іми,

тими нитками, іголка така циганка є» (Блистова: Л. Т.). «А то ж уже що, гатова нитка, спряжена уже отам висить маток той, каму треба дьорнуло, шиє. Ну якісь там же нитки були, так шо вирізали з берда, ад берда да ниту вирезали» (Блистова: Л. Т.). Такі нитки надіялися також лікувальними та обереговими властивостями. «О, то харошиє шиптухи, дак то беруть вони тее, то памагає людам. <...> Памагають. От у дарогу, всюди, тут у нас баба така жила, їй ад красен усе зносили, не адного салдата не вбило із села тут у нас, каго вана правела, вана сю нитку яму даєть, шось вана там нагаманює на ту нитку, і яму дає, і каже: «Шоб ти ніколи не загубив її там». І не адин салдат в нас не вмер. Адин разказував, шо на стараживой вищці он, ну така служба була, вишку падарвало, таварища вбило, а он аставсь живий. Вишка впала, а он аставсь живий. Дак пириіжав, дак їй руки целавав. І її усі сини, брати, не адин не пагиб на фронті, на вцьой на великай вайне. Ну вана вже вмерла в 2004 гаду, і вана така була баба, ну памагала людам, не вредна, на її вельми не дивилися люди, хто малачка внесе, хто кусочак хлеба, вона була рада. <...> Ну така не вредна була баба. Не вредна» (Лосівка: П. С.). «А, ета нитки барадавки зводять. Той ниткай завязавают тісненька барадавку, паходіш і ана адпаде с той ниткай, і барадавка висахла. <...> І барадавка адпаде» (Пушкарі: К. В.).

До масового поширення кольорових ниток лляну пряжу сірого кольору вибілювали та могли фарбувати. «Чістає валакно, вот яго, яно вот такой вот ширіни. <...> Длінне, і такими поласами, уже, як вясной, яго, яно ж тьомнає, яго таді мачилі і на сонце лажилі, на траве растілалі, і ано ляжала, штоб було белає. На мароз яго विकідалі. <...> І ано ровненьке, да тольки не белає, а яго ж вибелюють да таго, што шилі рубашкі, і калісь же не було матерії, дак і рубашкі шилі» (Леонівка: Н. К.). «Ниткі оці вот верхніє, где оції кружечки беліє, дак бялілі ж, нада ж яго, ну калісь же парашков не було, а белілі у ваде у том, у зале, зала ж була, в печі ж тапілі дровамі, а той залой залілі й белілі белає, на речку насілі, слалі на рясках» (Печенюги: К. Р.).

Для фарбування на початку ХХ ст. використовували природні фарбники з плодів (бузини, круши-

ни) та кори (дуба, ольхи) «Красили, дак матали на мотки. <...> На стол, паверниш решето, на решето паложии рубель і таді отако мотки дєлаєш, матаєш, пав'яжеш тут, пав'яжеш там, а таді красили. Дак у чому-небудь, чи в чугунє чи в каструлі. Парашка туди, солі туди, а ще що клали чи не, не знаю і красиш мотки тие, павитягаєш, пасушиш і знов на клубок, таке матавила було, спеціально, надінеш його на матавила, таді паматаєш на клубок, а таді з клубков снуєш, а таді і тчєш» (Іванівка: В. П.). «Ну кались красили, не було ж ни грошей ничого, дак он бузина, дак у той бузинє красили, таді вано таке робица красне, чим хто пакарасить» (Дігтярівка: О. Р.). «Крушина, оно ягади у лєсе, дак пойдєм да ведро набераєм, пакойная матка в печі ізтоміт, да й на юшке на той пакарасє палатно ета з льону, да й пашиє нам па платю» (Костобобрів: О. Б.). «В печі стоміца, в ту юшку уже палатно тое пакарасімо, матка пакойная, да висушиш. Висуше да й платя нам пашиє, гусєй пасть. Надєйом ше тие платє да й пашилі. <...> Чорнага такогo, як ягади ото чарніка. Такий нарост і чорниє, тольки там зернятак багата в том, у ягадінкє. <...> Ну дак платє лінялі чи к сонцу, чи к ваде стєралі дак лапкамі такими. <...> Ну так дє бєла, дє чорнє, не-красіва. Як пакарасєш, да перває носіш, пакуль не пастіраєш дак, як к сонцу нєходіш дак шєй ладна, чорнінькає, а таді як бліжє, так некрасіва. Да насілі ж негa ж було насіть, вот што. І лянїє сарочкі» (Костобобрів: О. Б.). «Дак крушини наривали у полє, а таді пакип'ятіш яго дак чорнє, дак таді у тую, у ваду і красілі. <...> І була і карою дуба, дак тожє красілі, у карєчнєва було, красілі. Придумувалі коє як» (Машєво: А. А.). «І карою, в мєнє юбку й кохту я пашила сама на руку і тапкі, дак тут гдє надєють сажай, вимазала, пакарасіла, а ета всьо у карє в дубовай, ано а ж блєщіть, а лянє. Знаєш, і пашла танцєвать наша вумніца, спєреді мєнаьот, ззаді умніца, ох танцор била, пєвучкая була. <...> А ти ж вот вазьмі дубовай кари настружи і в баначку намачі, дак такая як вот табє, як із бурака з розавага, от такая вада будє» (Пушкарі: Т. С.). «У дубу красілі. Ну парашкі ж такіє булі шо красілі. <...> І дуб, ольха була така шо пакарасят в карічнєїє такіє ж» (Печєнюги: К. Р.).

З появою анілінових порошків почали фарбувати хімічними барвниками. «Привозілі якісь парашки да красілі, адкуль хто привязє, дак красілі» (Машєво: А. А.). «Красілі палотни, уже красілі. Ну в чугунє разводєлі парашок і красілі, а таді сушили і шили спадніци тамика, штани» (Камінска Слобода: Н. Х.).

Окрім виготовлення тканини з луб'яних волокон ткали з овечої вони. Самої технології з обробки вовни та виготовлення пряжі зафіксовано не було, оскільки опитані інформанти не працювали з цим матеріалом. Все ж деякі жінки змогли пригадати процес збивання волокна та одяг, який виготовляли з сукна.

Стригли овець раз або двічі на рік. «Ну кагда ж, вотє тепєрь. Цім врємєнєм <...> два стріглі — у восінь і весно» (Костобобрів: А. Р.). Тканину, виготовлену з овечої шерсті, звалювали майстри в спеціальних валильнях. «І лянїє, а ткали вовною. Дак напірники отіє, шоб пір'я не лізло. Валинці валили з вовни. <...> Були такіє валильники в сєлі. <...> Були тут валильники. <...> Там уже ж така і плата. Хто хлібам, хто чім брав, ну в валинцах хадили, у хароших, у теплих» (Лосівка: П. С.).

З вовни виготовляли великі напірначі, які наповнювали пір'ям та спали на них, як на перинах, а іноді і вкривалися ними. «Ткали, а чого ж не ткали і на тєє, напірники шили для падушки дак тєє із вовни ткали і тєє, тонєнько так пряли і ткали тєє і пряли, пряли знов» (с. Погорільці: Г. Х.). «Наперніки на падушки ткалі і з вовни, авєчак держалі, вовну насілі біть і шоб мягка була. <...> У тое, сюди кудись, забулась як яго називалі, сяло тут, сяло тут пад Шосткай, дак туда насілі біть, а таді прялі, а таді тожє снавалі, о, і ткалі наперніки, а таді насілі валіть у гораді іх, наперніки ції. <...> (А снували. — Н. Т.) папалам. Два нітка вовни, адна пряжі. А ткалі вовнай адной» (Биринє: В. Г.).

Як і кожен з видів робіт, процес ткання мав чітко визначений час в календарі. «А вжє як тєє все упорєєца, уже пасабирає і вражай, і все насветє, і таді вжє беруца за ції, уже тие, ну кросна, і дарожки тчуть із такогo, трапки нарезують, і такіє, ну не годниє із платєв да із рубашак разниє цєта, оцє саберают і то, і тим, і дарожки ткали, ну всьо равно ж нада бєліє цїє нитки ж, нада ж

падимать, ну тие отак кросна і апускаць то раз за разам, оце такеє» (Орликівка: М. С.). «А взимку тчуть, улітам же не ткали, уже там празники захапають, то його зматують й кладуть. На другу зиму розкладають» (Лосівка: П. С.).

Традиційно намагалися завершити ткацькі роботи до початку Великодня та польових робіт, але в окремих випадках могли ткати й весною та літом. «І да Паски ткали, і после Паски ткали, а у кого такек стареньке було, дак і влітку ткало. <...> Як єсть таке стареньке, шо воно вельми нікуди вже не тее, а так може только па хазяйству да кросни» (с. Жадове: У. Ш.).

При тканні намагалися уникати появи гостей, оскільки вважали, що це може зіпсувати роботу. «Єсть таке, шо вийде да шось таке і случица, кажуть: «Цього чалавіка нельзя, шоб он заходив». <...> От шось такеє не бердеться (не тчеться. — Н. Т.), буває, буває се, то вже такії очі. <...> І не йде так харашо, як ішло» (Лосівка: П. С.). «Бросить. Скольки будеш плутать і не наладица. В нас було на Масляну наматували, а пришла людина, калодку ж тягали, пришла з калодкай: «Сьодні масляна, калодки тягають, всім калодку прив'язує да наги», ну пасмиялись, пашла, а ми стали рабить, ничого не виходить. Свекруха каже: «Брасать», і там бердо тягнем, і там ано заплутуєца, там нитка парвалась і так шось ізрабилась, кубло робица, було, а що вано, шось же є. <...> А на наступний день ми спакойно бердо патягли, нитку ту драпу чи рвану витягли, нашли де можна зв'язать і все зматали» (Блистова: Л. Т.).

Коли полотно було виткане, його вибілювали. Сувої сирового полотна — призначені для рушників, скатертин та одягу, розстилялися на сонці. «Ой, яго целає лета всегда белілі. Кажуть білять палатно. Таді ж міла не було. Тади ж оце цвети отакіє булі, дак ми рвалі цвети, а там балотце називаєца і тьорлі, а льяние ж і тьорлі тако, і то така пена виходіла і тьорлі ж» (Костобобрів: А. Р.). «Єго ж нада пабеліть, вибеліть на том, на траве, на расе, таді ж не беліла, ничого не було, ниадбелівателя. К сонцу пабеліш» (Костобобрів: О. Б.). «Пад снегам. Нападає снег і так он вилежуєца. <...> Да весни. Вибелюєца» (Костобобрів: О. Б.). «Папанастілают, па вуліци палотна кола кало-

дзязав, в воду намочать, разов два, три мочать за день і стелять, і як харашая ляно, дак харашиано зделают, да ано беленьке, а в каго будет сінее палотни, то, шо невиделанає — харашо. Та харашо було, канешно» (Хотіївка: Т. Л.). «Наносім ми, становим на дваре цебер, калодезь дальюка, становим цебер, вади туда наносім і мама іде на работу і каже: «Лідуха, сягодня шоб палатенца на улаце ляжалі». І к сонцу. Я намачу, ой, а шо ж делать, тачку такую зделала із двама палкамі, обшим сама надумалась, як ета калесо адно, шо деті тако бегалі, і две ручки пабіла, достачка палажала, а мокрає палатно, чи яго данесеи, ти ж абалешся, а там же ш ш гадов двенацать ілі трінацать було. Я памачу цебер, у міску палажу, на тую тачку, пака даеду... Я то палатенца витянула, растягнула яго і за адін, два рази мачаю, шоб яго сонцем випекалася» (Янжулівка: Л. Г.). «А як, падаждіте, а як уже тоє палатно виткеш, ано ж суроває, такеє грубає, а таді вясной павадка, ну навадненіє уже айр растьот, трава, ну растає, ну за тоє палатно, матка несе, не только матка, а люді, а там лужи здаровіє і стеліт ета палатно, вибелюється» (Карповичі: О. К.). «А вибелювалось ано гадами. Гадами, от дапустім за адін год ано не будет белає, а з суровага не пашиєи жи нічога, а нада ж тебе ета палатно, штоб вибелелась і було белає. Таді можна яго іпользовать куди вгодна. А так пакуль ано рижає, не тоє, дак яго ніхто нічога не надевав. Вот надень дак і засмеют люді, і скажуть во не годнає, не вибелянає» (Леонівка: В. К.).

Вибілювали полотно і очищали тканину від бруду також методом зоління. «Матка делала щолак. Печ топиш, там є галаवेशки, прасее на решета, шоб галаवेशак не було, таді у який-небудь мешочок у такий маленький, попилу того, у чугун і нале вадою, і в печ, а таді ввечері з печі витягне, панамачує тее, шо нада стіраць. Палатняне було рядно, постілка, навалочки, рушники. Панамачує у тую ваду. А чугунов становить не адін, а повну печ, а таді на завтри становить жлукто на дваре, у жлукто тее все кладе і зверху тряпкою такою, на тряпку сипе попил, тоже прасеяний, а таді чугунов не знаю сколько, закипятить і туди висипає. Платя залили, так називалась. А таді на речку, празоле, а вано ж наскрез прахо-

де, а жлукта без дна, дна не було. Отаке здароває і дна не було, тільки наскразь. А таді у цєбрі ізкладають да на рєчку визуть і пруть, прачьом хлопаєш. Отак бєлили. Наюліци слали. От мороз є дак намочєш, растелиш його па мурагу, як висахла, знов намочєш, як висахла намочиш. Отак і бєлили». (Іванівка: В. П.). «Жлукти були. От така дїжка, дна нема, о. Туди от, кались же таких не було, а сарочки товстїє ж, палатнянїє, туди рушніки ці ж всїє палатнянїє були, сарочки палатнянїє, настольнікав не було, рядавинки. Намочиш у ваду, у ваде памокне вано, крейдаю патрєш яго. <...> Крейдаю патрєш яго, і ізгатуєш, і у тей, у жлукта, у жлукта кладєш, кладєш, жлукта становиш, о, так на палки, адна палка й друга палка, жлукта паставиш, кладєш, кладєш, кладєш яго туди, наклав скольки чи повне, о. І рядни ж були, ото таке широке ткали, укуталїся калїсь, наклали й всьо. Таді топлять пич, попилам перєсїпають. Насїплять попилу, застєлять тряпачкау і попилу насїплють, таді пич топлять, становлять чугуни, такєнїє о, чугуни киплять, і тїє чугуни висїпають туда, в жлукта і вано ж там парїца і крузь попил їде, і виходє, витїкає» (Дїгтярївка: О. Р.).

Ткання вважалось суто жіночою роботою, але деякі жінки лінувалися, тому не вчилися, а отже і не вмїли ткати. «Чи ані не вмєли, чи можє не хатєлі, чи можє якїє п'яніци булі. Наверна, п'яніци булі, скарєй всяго» (Леонївка: В. К.). Та ткали не лише жінки. В Семенївському та Новгород-Сїверському районї було отримано вїдомостї про чоловіків, які ткали. «У нас тут хлопец адїн отуто, па сасєдству живє, дак лєзє і ткє. То палавїкі ото такїє, як в парогє лєжить, ткалі то разнїє. <...> Так цє баба яго ткала і он таді. <...> І йон тагда залєзє й паляпає там, там он такогo й наткє вжє, о. Не так як нада, дак хай вжє, ж шо вжє баба разрєшала яму» (Биринє: В. Г.).

Тканини, які створювалися, мали одягове та побутове призначєннє. Для пошиттє одягу ткали переважно протє полотно, а для побутовогo використаннє створювали тканини для домашнєгo интер'єру та господарствa. «Палатно ткалі рушніковає (тканїна призначєна для виготовлєннє рушнїків. — Н. Т.). От абїкнавєнна, як рушнїки, тєпєрїшнїє рушнїки, такий рушнїк так тожє, тільки ж

ужє ж нєстолькї насновувалась, як на палатно, а мєньшє, от мнє нада дєсєть чи адїнацєть, дак я... <...> У йолачку, у протє, у кружки, у чатирї нїти» (Архїпївка: Г. Л.).

Для господарствa (мїшки, рядна) виготовлялї товстї та грубї тканини, для оздоблєннє житлa (рушнїки, пїдзорнїки, настїльнїки) виготовлялї тонкї, вїбїлєнї та орнаментованї. «А, й рушнїки, й сарочки і тїє падстїлки, всьо ткалі. Усьо ткалі. Таді усї у палатнянєм хадїлі. Матєрїї шє нєбуло, як привязуть калї в магазїн, так таді там очєрєть стайтї із ночї, шоб матєрїї тої кусок на платтє на якоє то. А всьо в палатнянєм, і сарочка, і спаднїца, й платє, і хустка, і всьо» (Машєво: А. А.).

Серед асортимєнту, який створювався, найбїльш масовими були рушнїки. Переважалї сїро-бїлї утиральнїки, які ткалїся саржєвими переплєтєннєм. Серед рушнїків переважалї рушнїки интер'єрногo, свєткoвогo та обрядoвогo призначєннє, серед яких чїльнє мїсцє займалї виробї, оздоблєнї тканими кольоровими та вїзерунковими смугами. Було зафіксовано такї назви рушнїків: багавнїк; утиральнїк; набожнїк; набожник; арлїстїй; кролєвєцкїй. Всї назви, окрїм утирач, вїкорїстовувалї для означєннє рушнїків интер'єрногo призначєннє. «Ну рушнїк на ікони, хто..., но в нас завут палатєнца (рушнїк. — Н. Т.), багавнїк в нас» (Костобобрїв: У. Н.). «А набожнїк... Йон длїнєйшїй і трї родачкї (узора. — Н. Т.) далжно бїть» (Леонївка: В. К.). «Ну єслї так, кагда та ж на єтїх фатаграфїях вїсєла всьо ж, на всю стєну, щас я ужє пазнїмала вжє всьо, так єта, туда ж ужє ж можна ужє пакарачєй, адїн цвєт, а багавнїк канєшна тут вїшиваєца і цвєт наверху» (Бучкї: Л. К.).

В 1960—1970-тї роки в деяких сєлах створювалї рушнїки, які оздоблювалїся рослїннo-геомєтрїчними вїзерунками. Вони малї протє гєомєтрїзованї орнаментальнї стрїчки з рослїнних форм у вїгладї лїсточкїв та квїтїв. «Булї такїє жєнщїни в Горках, шо завєску (рушнїк на ікони. — Н. Т.) ткалї, вїшиваннєм розвами (з вїзерунком троянд. — Н. Т.) таковыми. <...> Розамї. Вона рїсєвала. Нарїсує, хрєщїкї клїтачками, а таді тчє, а таді вона вжє перєтїка й тчє. У Студьонцї баба ткала рушнїки букєтами, ну нє папало мнє. <...> Сабї вона ткала, протє сабї» (Дїгтярївка: О. Т.).

Окрім рушників, хату прикрашали настільником (скатерть, рядовинка), яким застилали стіл. «Так скатерті всі переткані. Перетикали, да. Делали взори всякіє красівіє і абгортували тако, от шо. Хоть хто прийде чужий дак недівіліся» (Костобобрів: А. Р.). «Рядавинки. Настольник це куплене, а свая рядавинка» (Кудлаївка: Г. Б.). Їх виготовляли з лляної сировини саржевим або полотняним переплетенням. Ткане оздоблення створювали за допомогою закладного ткання або технікою під дошку, візерунками в кубуки, в бубни. «Спеціально такіє, шо на настольники. То на палатно, а то на настольники. Рушники ткали в сасонки. І шо, я настольникав не бачила шоб ткали в сасонки. Настольники ткали такими і кубиками такими, і такими разними, но красівими» (Погорільці: Г. Х.). «Один в мене є настольник такий у бубни. <...> Та там такеє, клетки такіє» (Лосівка: П. С.).

Постільний виріб для снання та покривання тіла — рядно — мав вигляд великого мішка, який могли наповнювати сіном або пір'ям: «Ше ж адеяла укриваємся, не придумаєм якими, шерстяних не хочем, уже льогкіє, там усякіє, а то ж рядно. Виткеш, матерії наткеш товтай (тканини. — Н. Т.), ета на рядно. Рядно було. Рядно тее пашиєш, а ано ж тяжолає. Ета ж усьо еті рядни, ета ж всьо із етай пянькі делалася. <...> Зімой у том рядне халадненна у хате, і пад рядном халадне, а яно ж як тяжолає, непаднімеш тога рядна, щас же льогіначкіє адеяли» (Леонівка: Н. К.). Для застилання ліжка також виготовляли рядно (рядавину, пастилку, пакривало самоткане). «Вал валили, убілювали, а таді рядовину ткали, називалась рядавина, ну грубе таке. Шили рядни, вктуувались, навалічки на падушки на великіє» (Радомка: К. Б.). Їх виготовляли з грубої пряжі, яку пряли з залишків, що лишалися після випрядання хорошого тонкого волокна. «Таді його пряли вже, і з сього клоку пастилки ткали, такі шо гоц. <...> Ну таке пакривала самоткане. То таке пастилка, вана аж боляче лежать на йом. <...> Рядно ж ткалося з прядива. <...> Клок, оце ж те вже на пастилки» (Дігтярівка: Т. Ч.). З появою анілінових фарбників рядно оздоблювали кольоровими смугами. «Паследне вже я знаю шо красили і рябіє, і красніє, і чор-

не, і зелене, і всяке, і таді сткнут пастилку, так вона й красіва» (Дігтярівка: Т. Ч.).

В другій половині ХХ ст. почали виготовляти доріжки. За основу використовували ручнопрядені лляні або конопляні нитки, але з другої пол. ХХ ст. основу снували з купованої пряжі. Для піткання брали куповані кольорові нитки або смужки, нарізані з тканини чи одягу. «Різали тие тряпки всякіє, ну зношину адежу тоненькими матузачками і на кросни, дак це вже й я, я сама не ткала, а сестри прасила, шоб мені наткала, нарізала мешок клубков, панесла, вона наснавала нитак, наткала мені дарожак» (Радомка: К. Б.). «Так такого, патчуть таді чим хочеш. Дрантє диром да таді драли дранки, да все... <...> Ну то ж падереш юбка, кохта, падереш яго. Пав'яжеш, таді перетикали палавичок (доріжка. — Н. Т.)» (Кудлаївка: Г. Б.).

В господарстві кожен шматок тканини мав особливу цінність. Отже не дивно, що навіть невелику частину готового полотна, яка утворювалася на одному з кінців ниток основи, й після завершення процесу ткання залишалася невикористаною, відрізали й надалі використовували біля печі або при золінні полотна. Звідси її назва — трапкач (трепкач, тряпкач). «Трепкачі делали, сумак не було, дак це ніткі длініє, викоке, дак то вмєсті, наприклад, торф ми резали, дак мама пріносила, дак сюда паставі вже гарішки й нісе вже в трапкачі. Трапкачі називали» (Костобобрів: А. Р.). «Трапкачі. <...> Шо, такіє вузинькіє паріжуть і їсти насили, уже ж павибілюють і гарішки павматують і їсти несуть» (Лоска: Н. Ш.). «Плялі коси, такіє, як коси плялі, а таді тряпкачі називаліся, уже абєд насілі у тих тряпкачах, от» (Архипівка: Г. Л.).

Полотно, яке використовували для пошиття одягу або рушників, зберігали в скрученому вигляді та називали: «у трубку» (Костобобрів: У. Н.). «У трубки качалі трубки такіє. <...> Трубка палатна» (Бирине: В. Г.).

В обстежених селах вдалося також зафіксувати обрядове використання тканих виробів. Кожна дівчина, коли йшла заміж, мала в скрині декілька рушників, постілок, коців та ряден, але загалом в скриню клали те, що мали. «Я йшла замож, третя вже з семи, матка мая адавала третю, дак нічого не було в сундуку (скрині. — Н. Т.), а сундук же треба, потребували ж свекри, шоб сундук був. Ну нечого було кидать,

дак мотак туди накидали. Мотки — це біліє нитки такіє. <...> Ну на матавила ж матали, а таді ж пабєлили, дак вони бєліє красївіє нитки» (Дігтярївка: Т. Ч.). «Рушніки на стєну шоб вишиванїє булі, о, падушка. Таді пригалавашки — малиє падушчїки шоб булі» (Биринє: В. Г.).

Рушники використовували в поховальному та поминальному обрядах. Саме рушники вішали на хрести над могилами в поминальні дні після Великодня. «А із год уже вісім, а таді уже вяночак паवेशь, то вясім вяночак такий і всьо. <...> Да, кажуть, шоб вітірав руки. А там уже вітірїш руки і всьо, як умреш» (Лїсконоги: Л. М.). «Ну як, кажуть, шоб он там тоже втіраєца, от шо» (Костобобрїв: А. К.).

Домотканиним полотном, рушником, настїльником (настольником) або рядном застєляли труну. «А раньше ж таді настольник був, дак на настольнику клали, а тепер же не на настольнику, а на протїну» (с. Жадове: У. Ш.). «Усєгла усїм палатєнца клалї, застїлалї. <...> Штоб мулка небудо (щоб мулька не було. — Н. Т.)» (Хотїївка: Т. Л.).

Обов'язково під тіло покїйника клали шматок домотканого полотна. Примїтно те, що ця традиція продовжуєтьсє й до сьогодні. Її респонденти пояснюють по рїзному. «Я вже не скажу для чого, но тольки штоб, сєйча же якого хочєш таке пакладуть, а таді ж тольки ляное, і тольки штоб атривалї, вот на весь гроб атмерялї, нарузувалї (відрїзували. — Н. Т.) нажом, што такеже, це ж нїткї, крєпка і мушїни якїє плотнїє атривалї. <...> Тольки атривалї. Нарязнуть (надружуть. — Н. Т.) штоб, то ж як рубєц який, ти ж, нїяк же ти неперервєш, ти ж нїчого, тольки нажом нарязнулї і мушїни атривалї. Атмерялї на всєй гроб. «Да ти ж хоть атмеряй да не такі, што б тєсно було, што б раскошнєй, харошїй». <...> Тольки штоб, вот гроб і це у грабу так пальцїв, два, три, чатїрї штоб... <...> Штоб хватїла, штоб не в тєснам ляжала. <...> Штоб раскошна було» (Архїпївка: Г. Л.). «Стєлять. <...> Ну а як, вана ж тружанїца, трудяга сєй роботи, нада палатно слать. <...> Пад плєчї не нада, а отак дальше» (Биринє: В. Г.). Шмат полотна могли класти і під ноги покїйнику. «У ноги, це ж теперка, а таді ж шо, людєй босїє клали. Да

каже, шо адрїзали так палатна таго і каже шо: «На табі на анучки». <...> Уже ж хто вмре, називають і кажуть: «На табі на анучки». Анучи ж таді, це ж тепер, а таді ж анучи із палатно тоже. <...> Се й тепер в нас так і кажуть і кладуть» (Погорїльцї: Л. К.). «І тепер под ноги кладуть (полотно. — Н. Т.), а таді застїлалї. <...> Такого ж не було тонкага, нїякага, тепер то ж протїні кладуть, то покривали, а таді палатєнца паложє, настольничкам закрїє. У каго є такий, у каго нема, слабшєнький. Ну як люди жили, так і тепер. (Клалї. — Н. Т.) шоб там знали, шо ткаха була. <...> Так клалї палатно ляне. І тепер його кладуть. <...> Ну чалавїку може так для чого кладуть, а жонцї, шо була ткаха. Шоб там знали» (Лосївка: П. С.).

Магїчну силу мали нитки, мотузки або одяг, якї певнїй час були на покїйнику. «Вярьовачкї ложат, вярьовачки нада лажить у гроб, яму аставлять, а некатарїє бяруть. Єслї карова брикаєца дак путають. Ну вярьовачкї вже ж родствєнїкї слядять штоб нїхто невзяв їх. <...> Таго шо ета яго. <...> Ета всьо яго, шо ета асталася ад пакойнїка, ну ілї свай забїрають, ногї балят, дак перев'язивать. Теперїка ногї балят, дак бярут і замативають. Ета уже нада прасїть у таго самага, у чалавєка шо: «Дай мянє марлю» (Карповичї: О. К.). «Знаєтьє шо з ними роблять, забїрають і нисуть на писочник (частїна димаря. — Н. Т.) под бичок, шоб хазяєн із двору нїчого не забрав, тєй шо вмрєть. <...> Ну це ж на паталку. Паталок, наверху де труба, де бичок (частїна димаря. — Н. Т.). То ж у гораді дак сягож нема. У нас же пїч, а там ото бичок же тєй, шо в трубу, де дим. <...> І там його кладуть пад низ, а там його хтось забїрає. <...> Домовїй забїрає наверхно. <...> Там же чїста, пад тим же бичком, і я туди палажила тїє ж пав'язки, кажуть, шо пака його стануть вивозить, шоб уже занєсли. Пака винєсуть уже, ну за дверї. <...> Ну я па леснїци й туди панєсла. І скрозь наблєдала, і скрозь лєжало, а таді дєсь іцєзлот і всьо. <...> Забрав. Якось кажуть, шо нїчого нема, шось суцїствє» (Лосївка: П. С.). «Тепер я знаю, розв'язуть усе і в гроб кладуть все, а таді забїрали люди, рабїли ж усе і каноплї брали, і багато роботи рабїли землянї, дак руки перев'язували, шоб не булїли руки» (Дігтярївка: Т. Ч.).

Висновки. Матеріали, зібрані в селах Семенівського та Новгород-Сіверського районів Чернігівської області засвідчує, що на сучасному етапі ткацтво як промисел відсутнє. У більшості сіл востаннє ткали в середині ХХ ст., а тому люди важко пригадують той час. Деякі респонденти старшого віку розповідають про те, що бачили, як ткали їхні матері, але самі вони участі в створенні тканини не брали. Деякі з опитаних жінок через важку працю в ті роки, коли ще займалися тканням, пригадують той час вкрай неохоче.

Все ж завдяки матеріалам нашого польового дослідження вдалося визначити характерні назви ткацьких процесів та знарять, а також основний асортимент текстильних виробів, поширених на окресленій території на початку та впродовж ХХ століття. Такими тканинами були рядна, постілки, настільники та рушники. Кожен з цих видів виробів вирізняється технікою створення та характерним оздобленням, що дає змогу краще висвітлити особливості традиційного ткацтва Чернігівщини. Цікавими виробами в мистецькому значенні та складності виконання є рушники з різноманітними геометричними, рослинними та зооморфними зображеннями. Наше дослідження дало змогу простежити зміни, які відбулися в традиції виготовлення та оздоблення тканини.

З відомостей, наданих респондентами, з'ясовано, що на території Семенівського та Новгород-Сіверського районів було поширено два види ткацьких верстатів (*верстат* та *кросна*), які мали відповідні конструктивні форми. Зараз до певної міри можна схематично відтворити кожен з видів ткацьких пристроїв, що є важливим для збереження ткацької традиції окресленої території.

Ця територія вирізняється особливостями обробки сировини, а саме — просушуванням волокнистих рослин в приміщенні бані та великою кількістю вимочування конопель в водоймах. В цьому певною мірою прослідковується вплив білоруської традиції.

Умовні скорочення:

с. Костобобрів (зап. 25.07.2019 р.)
А. Р. — Редкавець Анна Кирилівна, 1935 р. народж.
О. Б. — Беланожка Олена Михайлівна, 1938 р. народж.
У. Н. — Нікітіна Ульяна Сергеевна, 1934 р. народж.
с. Дігтярівка (зап. 06.08.2019 р.)
Т. Ч. — Чмихун Тетяна Прокопівна, 1931 р. народж.

Г. Ф. — Фетисенка Ганна Артурівна, 1927 р. народж.
О. Р. — Рибак Олександра Іванівна, 1938 р. народж.
О. Т. — Тужик Олександра Назарівна, 1932 р. народж.
с. Бучки
Л. К. — Калабух Любов Яківна, 1942 р. народж.
с. Іванівка (зап. 27.07.2019 р.)
О. Г. — Гарбатенко Ольга Захарівна, 1936 р. народж.
В. П. — Перагова Віра Павлівна, 1930 р. народж.
с. Блистова (зап. 02.08.2019 р.)
Л. Т. — Телегуз Любов Данилівна, 1938 р. народж.
с. Хотіївка (зап. 26.07.2019)
Т. Л. — Лазовська Тетяна Павлівна, 1929 р. народж.
с. Радомка (зап. 30.07.2019)
К. Б. — Бездушна Катерина Семенівна, 1936 р. народж.
с. Печенюги (зап. 08.08.2019)
К. Р. — Рагавая Катерина Олександрівна, 1929 р. народж.
с. Лосівка (зап. 31.07.2019 р.)
П. С. — Степанець Пелагія Григорівна, 1936 р. народж.
с. Леонівка (зап. 03.08.2019 р.)
Н. К. — Короткая Ніна Матрофанівна 1939 р. народж.
В. К. — Краснапольская Валентина Борисівна 1941 р. народж.
с. Архипівка (зап. 03.08.2019 р.)
Г. Л. — Лисенко Ганна Миколаївна, 1930 р. народж.
с. Янжулівка (зап. 28.07.2019)
О. Г. — Голуб Олександра Сергіївна, 1928 р. народж.
Л. Г. — Глум Лідія Порфирівна, 1937 р. н.
с. Карповичі (зап. 28.07.2019)
О. К. — Кислюк Ольга Семенівна, 1935 р. народж.
с. Кудлаївка (зап. 06.08.2019 р.)
А. З. — Заєць Антоніна Яківна, 1937 р. народж.
Г. Б. — Беребера Галина Василівна, 1933 р. народж.
с. Орликівка (зап. 29.07.2019 р.)
М. С. — Семенченка Марія Пантеліївна, 1946 р. народж.
с. Прокопівка (зап. 05.08.2019 р.)
П. П. — Павленка Пелагея Петрівна, 1943 р. народж.

- с. Тимоновичі (зап. 26.07.2019 р.)
Є. Х. — Хамуська Єлизавета Михайлівна, 1922 р. народж.
- с. Машево (зап. 27.07.2019)
А. А. — Артозеї Антоніна Прокопівна, 1930 р. народж.
- с. Жадове (зап. 30.07.2019 р.)
У. Ш. — Шовкоплас Уляна Степанівна, 1940 р. народж.
- с. Погорільці (зап. 31.07.2019 р.)
Г. Х. — Хвесюра Ганна Кіндратівна, 1936 р. народж.
- Л. К. — Кулак Люба Дмитрівна, 1940 р. народж.
- с. Бирине (зап. 05.08.2019 р.)
В. Г. — Гальонка Віталія Федорівна, 1940 р. народж.
- с. Лоска (зап. 02.08.2019)
Н. Ш. — Шелег Ніна Антонівна, 1935 р. народж.
- с. Камінська Слобода (зап. 07.08.2019 р.)
Н. Х. — Хавлук Наталя Дмитрівна, 1937 р. народж.
- с. Лісконоги (зап. 08.08.2019 р.)
Л. М. — Міхелька Лідія Іванівна, 1940 р. народж.
- с. Пушкарі (зап. 07.08.2019 р.)
К. В. — Варапай Клавдія Миколаївна, 1940 р. народж.
- Т. С. — Салоценка Тетяна Семенівна, 1932 р. народж.
1. Дудар О. Т. Художнє ткацтво Полісся. *Народні художні промисли України. Збірник наукових праць*. Київ: Наукова думка, 1979. С. 69–78.

2. Никорак О. Українська народна тканина XIX–XX ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. Львів, 2004. Ч. 1: Інтер'єрні тканини. 584 с.
3. Захарчук-Чугай Р. Народне декоративне мистецтво Українського Полісся. *Чорнобильщина*. Львів, 2007. 336 с.
4. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). Київ, 2005. 406 с.
5. Лащук Ю. Народне мистецтво українського Полісся. Львів: Каменярь, 1992. 136 с.
6. Орел Л. Український рушник (історико-культурологічне дослідження). Львів, 2003. 232 с.
7. Боряк О. О. Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (середина XIX — поч. XX ст.). Київ, 1997. 191 с.
8. Полесье. Матеріальна культура / Редкол.: В. К. Бондарчик, Р. Ф. Кирчив (ответственные редакторы) и др. Киев: Наукова думка, 1988. 448 с.

REFERENCES

- Dudar, O. T. (1979). Artistic weaving of Polissya. *Folk arts and crafts of Ukraine. Collection of scientific works* (pp. 69–78). Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Nykorak, O. (2004). *Ukrainian folk fabric of the XIX-XX centuries: Typology, localization, artistic features (T. 1)*. Lviv [in Ukrainian].
- Zakharchuk-Chugai, R. (2007). *Folk decorative art of Ukrainian Polissya. Chernobyl*. Lviv [in Ukrainian].
- Selivachov, M. (2005). *Lexicon of Ukrainian ornamentation (iconography, nomination, stylistics, typology)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Lashchuk, Yu. (1992). *Folk art of Ukrainian Polissya*. Lviv: Kamenyar [in Ukrainian].
- Orel, L. (2003). *Ukrainian towel (historical and cultural research)*. Lviv [in Ukrainian].
- Boryak, O. O. (1997). *Weaving in the rites and beliefs of Ukrainians (mid-nineteenth — early twentieth century)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Bondarchik, V. K., Kyrchiv, R. F. (Eds.) (1988). *Polesie. Material culture*. Kiev: Naukova Dumka [in Russian].